

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ У ВЕЛИКОТОВАРНОМУ АГРОПРОМИСЛОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ

Розглянуто процеси розвитку основних організаційно-правових форм виробництва в агропромисловому секторі; досліджено особливості форм великотоварного агропромислового виробництва; запропоновано структуру організаційно-економічного механізму великотоварних агропромислових формувань; розроблено функціональну структуру великотоварного агропромислового виробництва.

Ключові слова: агропромисловий сектор, великотоварне агропромислове виробництво, агропромислове формування, агрохолдинг

The processes of development of basic legal forms of production are considered in an agroindustrial sector; the features of forms of large commodity agroindustrial production are investigational; the structure of organizationally economic mechanism of the large commodity agroindustrial forming is offered; the functional structure of large commodity agroindustrial production is worked out.

Keywords: agroindustrial sector, commodity agroindustrial production, agroindustrial forming, agrarian holding

Вступ. З 2001 р. в Україні спостерігається швидке зростання великотоварного агропромислового виробництва і збільшення обсягів виробництва харчової продукції в Україні. Первинні агропромислові формування змінили свою організаційно-правову форму, статус, розміри і перетворилися на агрохолдинги.

В сучасній економічній літературі проблемам створення великих агропромислових формувань, зокрема їх дослідженню в агропромисловому секторі, приділили увагу такі відомі учені, як А.І. Алтухов, Ю.Б. Винслав, В.В. Гончаров, Г. Гутманн, В.С. Демет'єв, Т. Келлер, І.І. Лукінов, О.Ю. Мелент'єв, П.Т. Саблук, І.А. Храброва, Ю.В. Якутін та інші. Однак питання методології досліджень організаційно-правових форм великотоварного агропромислового виробництва до кінця не розроблено, що викликало вибір теми і написання даної статті.

Проблема методології пізнання функціонування організаційно-правових форм в агропромисловому секторі надзвичайно складна і багатогранна, тому вона досліджується в різних аспектах, напрямках і різними науковими школами. Такого роду дослідження, як правило, є «вузькими», а дослідники стикаються з різними труднощами, передусім з нерозробленістю методологічних принципів, які сприяють процесу пізнання і функціонування організаційно-правових форм, недоступністю інформаційної бази. Використання діалектичного підходу при дослідженні проблем великотоварних сільськогосподарських підприємств і агропромислових формувань загально-визнане, лише підкреслимо, що організаційно-правові форми великотоварного виробництва відіграють суттєву роль в соціально-економічному житті держави.

Постановка завдання. Метою статті було дослідження методології пізнання організаційно-правових форм в агропромисловому секторі, а саме у великотоварному агропромисловому виробництві.

Результати. В економічній системі, як в будь-якій системі, проявляються дві крайнощі: орга-

нізація і дезорганізація, обумовлені зміною організаційно-правових основ держави. Постійна реалізація організації і дезорганізації може забезпечувати динамічну стійкість, що виражається в поступально-еволюційному розвитку економічної системи. Динамічний розвиток іноді не враховує низку об'єктивних економічних законів, базується на людській волі при прийнятті законодавчих і нормативно-правових документів, і часто виражається в прийнятті суперечливих основних чинників розвитку сільськогосподарського виробництва. Така ситуація склалась в АПК України в 1992 р., коли була розпочата аграрна реформа без врахування рівня розвитку продуктивних сил і виробничих стосунків, можливих спонукальних мотивів ефективного використання власності. В ході інституціональних перетворень не було сформовано об'єктивних передумов для еволюційного розвитку інституту власників, і тому органи державної влади, активно використовували нормативно-правовий механізм, який регламентує підприємницьку діяльність. Незважаючи на те, що сільськогосподарським товаровиробникам була надана свобода вибору організаційно-правової форми, це не принесло очікуваних результатів [1; 2; 3; 4].

Відсутність вітчизняної практики функціонування нових форм господарювання вносили плутанину в організаційно-економічний механізм функціонування сільськогосподарських організацій, тому реформи носили формальний характер і не враховували особливостей вже існуючих форм господарювання.

Таким чином, першою складовою методології функціонування великотоварного агропромислового виробництва є історизм розвитку форм господарювання. В першу чергу це проявляється в непослідовному, непоступальному розвитку форм власності і організаційно-правових форм. Саме непослідовний перехід від однієї організаційної форми до іншої знижує ефективність форм господарювання, не сприяє об'єктивному розвитку організаційно-правових форм. Наприклад, так історично склалось,

що виробництво розвивається від дрібнотоварного до великотоварного, від одиничного до масового, від кустарного до індустріального. Проте сучасна практика свідчить про переважання дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва над великотоварним, що депресивно характеризує значну частину регіонів України.

Переваги великого агропромислового виробництва проявляються у використанні сучасної техніки, залученні кваліфікованих кадрів, розподілі праці, зниженні витрат на матеріально-технічне постачання, підвищенні ефективності збуту продукції, поліпшенні виробничого і соціально-побутового обслуговування працівників» [2; 5]. Саме ці переваги нині використовують агрохолдинги. Розділяємо точку зору, що по-

чинаючи з 2001 р. в Україні відбувається інвестування сільгоспвиробництва за допомогою участі агрохолдингів у реформуванні неплатоспроможних господарств і створенні дочірніх структур. Саме ця форма інтегрованих формувань стала активним учасником перетворень українського агропромислового сектору [6; 7].

На нашу думку, потрібні специфічні форми регулювання діяльності організаційно-правових форм в агропромисловому секторі, запропоновані державними органами влади з урахуванням практики функціонування агрохолдингів.

В процесі досліджень нами виділені основні ознаки, які характеризують найбільш поширені організаційно-правові форми (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика основних організаційно-правових форм в агропромисловому секторі [складено автором]

Ознаки	Організаційно-правова форма			
	Товариство			Сільськогосподарський кооператив
	Акціонерне		з обмеженою відповідальністю	
	приватне	Публічне		
Можливість функціонування в агрохолдингу	Корпоративні господарства (господарські товариства)			Колективні господарства
Сфера діяльності	Виробництво, переробка, реалізація продукції, обслуговування агропромислових підприємств			Виробництво, обслуговування і торгівля
Незалежність	Можуть бути дочірніми і залежними товариствами			Незалежні підприємства
Кількість засновників	Не обмежена	1 – 100 осіб	Не більш 10 осіб	Не менш 3 фізичних осіб
Мінімальна сума засновницького капіталу (пайового фонду)	Еквівалент 1250 мінімальних заробітних плат		Встановлюється засновниками	Встановлюється статутом кооперативу
Розміри виробництва	Великі і середні підприємства			Малі підприємства

Особливе місце серед організаційно-правових форм займають акціонерні товариства, оскільки вони мають можливість залучати позикові кошти на ринку цінних паперів. В зв'язку з тим, що рентабельність сільського господарства не сприяє формуванню прибутку, достатнього для виплати дивідендів на акції, то звідси витікає, що акціонерна форма господарювання в перспективі не може бути характерною для сільськогосподарського виробництва.

На нашу думку, найбільш прийнятною і простою є організаційно-правова форма товариства з обмеженою відповідальністю. Для попередження посягань на свою незалежність, самостійно функціонуючі підприємства реорганізовувались з акціонерних товариств в товариства з обмеженою відповідальністю з розподілом вкладів в статутний капітал

серед декількох засновників. В результаті на практиці стираються відмінності в економічному механізмі акціонерних і товариств з обмеженою відповідальністю, що дозволяє сформулювати тезу про нехарактерне функціонування акціонерних товариств в сільському господарстві і про пріоритетність товариств з обмеженою відповідальністю.

Серед організаційно-правових форм в агропромисловому секторі виокремлюють кооперативи. Оскільки юридичні особи практично не є учасниками виробничих і споживчих кооперативів, це обумовлює невисоку вірогідність їх входження до агрохолдингів. Суттєвим недоліком кооперативів є незначна сума пайового фонду, що пояснюється неплатоспроможністю його пайовиків. Внаслідок цього з позицій інвестиційної привабливості кооперативи програють товариствам з обмеженою відповідальністю. Інша ситуа-

ція складається в товариствах з обмеженою відповідальністю, де ризик неповернення інвестицій застрахований часткою внеску в статутний капітал. Таким чином, типовими організаційно-правовими формами для сільського господарства є товариства з обмеженою відповідальністю і виробничі кооперативи, які загалом характеризуються високим рівнем товарності [6; 7; 8].

Згодні з думкою, що в умовах глобалізації світової економіки різко зросла конкурентна боротьба за ринки збуту. В ній перемагають країни, де сільськогосподарські підприємства широко використовують сучасну багатофункціональну техніку, енергозберігаючі технології, забезпечують високу продуктивність праці. В Україні локомотивом розвитку агропромислового сектору економіки можуть бути тільки великі виробництва. Саме такі підприємства в змозі забезпечити конкурентоспроможність на світовому ринку продовольства, саме вони найпривабливіші для приватних інвесторів [6; 7; 8].

Вважаємо, що в перспективі, сільськогосподарські виробничі кооперативи характеризуватимуть середнє і дрібнотоварне сільськогосподарське виробництво, оскільки вони не мають необхідних обсягів фінансових ресурсів, альтернативних механізмів залучення дешевих фінансових ресурсів, а пайовики кооперативів не мають достатньо власних фінансових ресурсів, позикові ресурси вимагають плати і наявності заставної бази, яка не завжди є в наявності [9].

Зменшення кількості кооперативів пояснюється макроекономічними чинниками, недоліками в ціноутворенні, бюджетному фінансуванні, кредитуванні, податковій системі та ін. Крім того, кооператив не є привабливою формою організації виробництва для приватних інвесторів. За таких соціально-економічних умов господарювання неспроможні кооперативи без державної підтримки і приватних інве-

стицій будуть позбавлені фінансових коштів на відновлення платоспроможності і розвиток виробництва. В зв'язку з цим можна чекати подальше скорочення їх чисельності. Вони можуть бути перетворені в господарські товариства за участю зацікавлених приватних інвесторів, приєднані до інших сільськогосподарських підприємств або інтегрованих структур, на їх базі можуть бути створені малі підприємства, фермерські господарства або розділені між домогосподарствами для організації індивідуального підприємства.

Разом з розвитком організаційно-правових форм змінюється цілісність і впорядкованість організаційно-економічного механізму їх діяльності. В нових умовах функціонування організаційно-правових форм ускладнюється процес їх розвитку, тому виникають нові механізми регуляції. Їх особливість полягає в тому, що вони намагаються використовувати всі чинники, які забезпечують підвищення економічної ефективності агропромислового виробництва [8].

Організаційно-економічні стосунки в підприємствах різних організаційно-правових форм визначаються, з одного боку, зовнішніми чинниками (нормативно-правове регулювання, економічна політика держави і т.д.), з іншого боку, об'єктивними процесами, які відбуваються всередині підприємств, і не регламентовані законодавчо.

Таким чином, другою методологічною засадою функціонування організаційно-правових форм великотоварного виробництва в агропромисловому секторі є питання об'єктивності взаємодії та реалізації елементів організаційно-економічного механізму. Нами пропонується базова схема організаційно-економічного механізму для великотоварних сільськогосподарських підприємств і агропромислових формувань холдингового типу (табл. 2).

Таблиця 2

Структура організаційно-економічного механізму великотоварних агропромислових формувань [складено автором]

Організаційно-економічний механізм великотоварних агропромислових формувань		
Організаційний механізм	Економічний механізм	Інституціональний механізм
Організація виробництва	Планування і бюджетування	Зовнішні чинники: - агропродовольча політика - державна підтримка і державне регулювання - регулювання світових цін - законодавство
Організація маркетингу	Цінова політика	
Мотивація до праці і ефективного використання власності	Кредитування	
	Розподіл прибутку	
Мотивація до підвищення ефективності виробництва	Оплата праці	Внутрішні чинники: - засновницькі документи - внутрішні регламенти, які регулюють діяльність (облікова політика, положення про оплату праці, про внутрішньогосподарські економічні відносини)
	Страховання майна і ризиків	
	Інновації та інвестиції	

Важливою засадою дослідження ефективно-

сті функціонування організаційно-правових форм у

великотоварному сільськогосподарському виробництві є питання визначення впливу організаційних і економічних чинників на масштаби і ефективність виробництва. Комплексне дослідження впливу чинників, їх взаємовплив один на одного, має принципово важливе значення при визначенні переваг великотоварного виробництва в ринкових умовах і в умовах транзитивної економіки. В процесі функціонування на кінцевий результат діяльності підприємства впливає значна кількість чинників, одні спричиняють значний вплив, інші незначний [1; 2; 7; 8].

З розвитком економічної системи зростає вплив одних чинників і зменшується вплив інших. На рівень впливу чинників безпосередньо впливає об'єктивна дійсність. Припускаємо, що в умовах трансформаційної економіки домінуючими чинниками, які визначають переваги великотоварного виробництва, є організаційні, через те, що несформованість і нестійкість функціонування економічної системи в цілому, і відповідно економічного механізму в організаціях, сформованими є економічні стосунки, отже вплив економічних чинників на ефективність виробництва є хаотичним, непослідовним, незакономірним. Це, в свою чергу, означає пріоритет впливу організаційних чинників, як переваг великотоварного виробництва в транзитивній економіці. Тут важливо виділити групу домінуючих чинників, які впливають на ефективність виробництва, і розрахувати їх оптимальні значення. Тільки на їх основі можна будувати моделі, відповідні оптимальним розмірам виробництва, виходячи з фактичних ресурсів.

Об'єктивно чинники, які визначають переваги великотоварного виробництва, є віддзеркаленням рівня розвитку агропромислового сектору на кожному історичному етапі. Внутрішній зміст чинників може змінюватись залежно від розвитку продуктивних сил і виробничих стосунків. Цим диктується необхідність коригування суті і значення чинників, які

визначають переваги і недоліки великотоварного виробництва. В зв'язку з цим погоджуємось з тим, що реформування організаційної бази господарюючих суб'єктів в АПК відбувається шляхом їх трансформації у великі корпоративні структури на основі спеціалізації, кооперації та інтеграції наявних можливостей. В основу цієї діяльності покладено принципи: зміцнення внутрішніх і зовнішніх зв'язків, взаємозалежність технологій виробництва, раціональне використання наявних ресурсів, мінімізація витрат, розширення частки ринку, інноваційна спрямованість, створення ефективного централізованого управління [1; 3; 7].

В зарубіжній і в українській практиці важливу роль відіграють великі агропромислові формування. Окрім виробництва продукції вони вирішують соціальні питання, випускають екологічні продукти, є невід'ємною частиною політичних процесів, тобто виконують різні функції.

Важливим методологічним питанням є дослідження і класифікація функцій великотоварного сільськогосподарського виробництва. Якщо традиційне сільське господарство зводилося до виробництва продовольства, то нині, по-перше, сільгосппродукція може бути використана для виробництва заміників нафтопродуктів, а, по-друге, в результаті сільськогосподарської діяльності з'являються додаткові громадські блага, відтворюється традиційна культура суспільства, підтримується біорізноманітність в агроценозах [4].

В зв'язку з цим представляється можливим виділити три основні функції великотоварного сільськогосподарського виробництва: економічні, соціальні, екологічні. Серед функцій сільськогосподарського виробництва можна виділити підфункції, які детальніше характеризують взаємодію із зовнішніми і внутрішніми чинниками аграрної економіки, соціальної сфери, екології (табл. 3).

Таблиця 3

Функціональна структура великотоварного агропромислового виробництва [складено автором]

Основні функції великотоварного агропромислового виробництва		
Економічні	Соціальні	Екологічні
Виробнича	Розвиток сільських територій	Збереження навколишнього середовища
Бюджетна		
Ринкова	Демографічна	Виробництво екологічно чистої продукції
Зовнішньоекономічна	Зайнятість	
Інтеграційна	Виховна	

В той же час зарубіжні автори М. Боман і Дж. Купер абстрагують основну виробничу функцію від соціальної і екологічної, стверджуючи, що існують «невідчутні ефекти», такі як створення в сільській місцевості культурних і духовних цінностей [10]. Крім основної виробничої функції вони виділяють непродовольчі функції сільського господарства. З одного боку, таке твердження цілком справедливо при розгляді класифікації функцій сільськогосподар-

ського виробництва з точки зору виробничих або невиробничих функцій. З іншого боку, агропромислове виробництво, має три основні діалектично взаємозв'язані функції, а значить і підфункції, які взаємодіють між собою. Так, продовольча підфункція тісно взаємодіє з підфункцією зайнятості і розвитку сільських територій. Виробництво екологічно безпечної продукції пов'язане з ринковою і зовнішньоекономічною підфункцією. Отже, незалежно від класифікації

функцій, агропромислове виробництво є багатофункціональним.

Захисниками концепції багатофункціональності агропромислового виробництва виступають, як правило, економічно розвинені країни з найбільш високим рівнем державних витрат, які спрямовуються на підтримку сільського господарства. У представників цієї групи країн домінує думка, згідно з якою сільське господарство багате в чому відрізняється від всіх інших секторів економіки, тому до нього не можна застосовувати ті ж норми СОТ, що, наприклад, до промисловості. Концепція багатофункціональності може використовуватися в якості вагомого аргументу проти подальшої лібералізації торгівлі сільськогосподарською продукцією, що в цьому сенсі стало причиною розколу між країнами - членами СОТ. В Україні багатофункціональність агропромислового виробництва, безумовно, повинна розглядатись з по-

зиції взаємодії трьох основних сільськогосподарських соціально-економічних устроїв: підприємств, фермерських господарств і домогосподарств.

Висновки. Результати проведених досліджень показали, що функціонування великотоварних сільськогосподарських підприємств і агропромислових формувань базується на таких методологічних засадах: історизм розвитку форм господарювання, який проявляється в поступальному розвитку форм власності і організаційно-правових форм; розвиток форм і методів взаємодії в реалізації елементів організаційно-економічного механізму; виявлення раніше невідомих і коригування суті раніше виявлених чинників великотоварного виробництва; визначення впливу організаційних і економічних чинників на масштаби і ефективність виробництва; дослідження і класифікація функцій великотоварного сільськогосподарського виробництва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лукінов І.І. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України / І.І. Лукінов; Інститут аграрної економіки. – К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2007. – 794 с. – (Вибр. праці. У двох книгах – Кн. 2).
2. Лукінов І.І. Агропромислова політика у макроструктурних пріоритетах / І.І. Лукінов; Інститут аграрної економіки. – К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2007. – 816 с. – (Вибр. праці. У двох книгах. – Кн. 1).
3. Саблук П.Т. Основні положення нової економічної парадигми національної продовольчої безпеки України в ХХІ ст. / П.Т. Саблук // Економіка України. – 2002. – № 5 (478). – С. 54 – 61.
4. Никонов А.А. Спираль многовековой драмы: аграрная наука и политика России (XVII-XX вв.) / А.А. Никонов. – Москва : Энциклопедия российских деревень, 1995. – 574 с.
5. Алтухов А.И. Приоритет крупным сельхозпредприятиям всех форм собственности / А.И. Алтухов // АПК : Экономика, управление. – 2005. – № 3. – С. 24.
6. Лукінов І.І. Проблеми міжгосподарського кооперування і агропромислової інтеграції / І.І. Лукінов; Вибрані праці у 2-х книгах. Книга друга. – Київ : ННЦ ІАЕ, 2007. – 794 с.
7. Колесников А.В. Интеграция – эффективное направление увеличения производства продукции мясного скотоводства / А.В. Колесников, Ю.Ю. Гришина, Н.И. Осташова // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2006. – № 4. – С. 48 – 50.
8. Амбросов В. Механізми ефективного функціонування агроформувань / В. Амбросов // Економіка України. – 2006. – № 6 (527). – С. 60 – 66.
9. Саблук П.Т. Методичні рекомендації по визначенню оптимальних розмірів селянських (фермерських) господарств України / П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров – К. : ДОДІАЕ УААН. – 2001. – 66 с.
10. Bohman M., Cooper J. At al the Use and Abuse of Multifunctionality. - Economic Research Service. – November 1999.

УДК 332.1-043.86:338.2

РОМАНЮК С.А., канд. екон. наук, заступник віце-президента
 Національна академія державного управління при Президентіві України, м. Київ

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглядаються сучасні методологічні підходи до формування регіональної політики на основі територіально-нейтрального та територіально-спрямованого державного впливу, аналізуються переваги кожного з них.

Ключові слова: регіональна політика, територіально-нейтральний, територіально-спрямований підхід, інструменти політики регіонального розвитку

The article reviews current methodological approaches to the formation of regional policy on a territorial neutral and place-based approaches. Analyzes the advantages of each.

Keywords: regional policy, territorial-neutral, place-based approach, the tools of regional development policy